

Poszukiwania śladów Stanisława Staszica we Francji

Piotr Daszkiewicz *, Radosław Tarkowski**

P. Daszkiewicz

R. Tarkowski

Pierwszy pobyt Stanisława Staszica we Francji (1779–1781) i studia odbyte w Paryżu, odegrały decydującą rolę w ukształtowaniu poglądów późniejszego pisarza, działacza politycznego, uczonego, organizatora szkolnictwa i przemysłu, księdza i jednego z najwybitniejszych przedstawicieli polskiego Oświecenia. Pomimo licznych prac biograficznych i sporego zainteresowania tym okresem życia (*Dziennik podróży ...*, 1931; Kleczkowski, 2004; Leśniewski, 1926; Kukulski, 1928; Wójcik, 1999 i inne) nasza wiedza na temat „paryskich lat” Staszica jest nadal bardzo fragmentaryczna, wręcz skąpa. Biografom uczonego udało się dotrzeć do oryginalnych zapisków samego Staszica (*Dziennik podróży ...* 1931; Klaczko, 1850), zwrócić uwagę na jego „naukowe otoczenie” w Paryżu (Wójcik, 1999) i na fakt, że jego pobyt w tym kraju zbiegł się z przełomowym dla nauk geologicznych momentem (Kleczkowski, 2004). Udało się nawet odtworzyć źródła bibliograficzne z jakich korzystał Staszic (Kleczkowski, 2004) i które cytował w pracy: *O ziemiorkach Karpatów ...* (Staszic, 1815) i *Dzienniku podróży Stanisława Staszica 1789–1805* (1931). Jednakże, pomimo przeszło 150-letniego zainteresowania historiografią nauki biografią Staszica, jedynymi jak dotychczas znanymi źródłami informacji na temat pobytu Staszica w Paryżu są jego własne zapiski w: *Krótki rys życia mego* (Klaczko, 1850) i *Dziennik podróży Stanisława Staszica 1789–1805* (1931) oraz rezultaty analizy cytowanych przez Staszica źródeł, głównie współczesnych mu francuskich i niemieckich prac przyrodniczych. Sytuację tę dobrze opisał Kleczkowski (2004):

„... Mówiąc o inspiracjach paryskich Staszica, należy mieć na myśli dwa jego pobyty w tym mieście: dwuroczny z lat 1779–1781 oraz przeszło półroczny od 10 listopada 1804 do 22 czerwca 1805 r. O pierwszym wiemy niewiele, tylko z autobiografii, o drugim nieco cennych informacji dostarcza *Dziennik podróży ...* (D 403–410). Według Wójcika Staszic był we Francji (może też w Paryżu?) w latach 1784–1785, towarzysząc w podróży swojemu wychowankowi Stanisławowi Zamoyskiemu.”

Opierając się na podanych przez samego Staszica, informacjach, jak i na danych przedstawionych w: *Dziennik podróży Stanisława Staszica 1789–1805* (1931), Wój-

cika (1999), Kleczkowskiego (2004), autorzy postanowili przeprowadzić poszukiwania w paryskich archiwach śladów pobytów Staszica. Zważywszy na różnorodność, rozproszenie, jak i ogromne bogactwo francuskich zasobów archiwalnych, przeprowadzone dotychczas poszukiwania nie wyczerpują wszystkich możliwości. Jest nadzieja, że pewnego dnia światło dzienne ujrzą nieznane dokumenty dotyczące pobytu Staszica we Francji. Prowadzone badania są kontynuowane, a prezentowany artykuł omawia pierwsze uzyskane rezultaty. Niniejszą publikacją autorzy pragną się przyłączyć do obchodów Roku Jubileuszowego z okazji 250-lecia urodzin Stanisława Staszica.

Miejsca poszukiwań

Podstawowym problemem jaki przyszło rozwiązać autorom był wybór zasobów archiwalnych w Paryżu, w których należy przeprowadzić poszukiwania. Po analizie fragmentów tekstów Staszica (cytowanych powyżej), uwzględniając informacje zawarte w publikacjach *Dziennik podróży ...* (1931), Wójcika (1999), Kleczkowskiego (2004) oraz po zasięgnięciu opinii historyków francuskich nauk przyrodniczych, a zwłaszcza geologii (patrz podziękowania), w pierwszej kolejności sprawdzono zasoby: Archiwum Francuskiej Akademii Nauk, Archiwum Collège de France, Biblioteki Głównej Narodowego Muzeum Historii Naturalnej (MNHN), biblioteki oraz wpisów inwentarzowych byłego Laboratorium Mineralogii MNHN, biblioteki *École des Mines*, biblioteki *Société Géologique de France* (Francuskiego Towarzystwa Geologicznego), Biblioteki Polskiej w Paryżu. Na wizytę w dwóch ostatnich z cytowanych instytucji zdecydowano się pomimo, że zostały one utworzone w okresie późniejszym niż pobyty Staszica we Francji. Mają one bogate kolekcje dokumentów związanych z historią geologii (*Société Géologique de France*) oraz poloników (Biblioteka Polska), również z okresu wcześniejszego niż ich utworzenie. Wymienione i odwiedzone przez autorów instytucje nie wyczerpują listy francuskich archiwów mogących posiadać dokumenty związane z pobylem Staszica. Należy też zwrócić uwagę na bogate zbiory prywatne i inne (np. archiwa wojskowe) istniejące we Francji.

Mało znany biogram Staszica

W poszukiwaniu ewentualnych omówień prac Staszica lub jego korespondencji, autorzy dokonali przeglądu francuskojęzycznych czasopism, słowników przyrodniczych i encyklopedii z tamtego okresu. Zważywszy na ogromną liczbę prac w Polsce poświęconych Staszicowi, w tym bibliografii (Hahn, 1928), autorzy mieli niewielką nadzieję na znalezienie jakichś nieznanych informacji czy danych. Należy podkreślić, że lista francuskojęzycznych publikacji Staszica jest bardzo skromna i ogranicza się praktycznie do jego krótkiego listu adresowanego do J.C. Delametheriego: *Sur les Mélanites trouvées en Pologne*, opublikowanego na

*Muséum national d'Histoire naturelle, USM Inventaire et suivi de la Biodiversité, Département écologie et gestion de la Biodiversité, 61, rue Buffon, 75005 PARIS; piotrdas@mnhn.fr

**Instytut Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków; tarkowski@min-pan.krakow.pl

łamach *Journal de Physique* (Staszic, 1807)* oraz do przedstawienia dorobku Staszica w *Journal de Physique*, w omówieniu pracy Staszica przez Paul Marie G. Treuil.

Niespodzianką było więc znalezienie praktycznie nie cytowanego biogramu Staszica w *Biographie universelle ancienne et moderne: histoire par ordre alphabétique de la vie publique et privée de tous les hommes* redagowanej przez Louis-Gabriel Michaud (1773–1858) (Michaud, 1870–1873), najważniejszej zapewne dziewiętnastowiecznej, francuskojęzycznej encyklopedii biograficznej. Polskie tłumaczenie tego biogramu przedstawiono poniżej.

„*Staszic (Stanisław), polski pisarz i filantrop, urodzony w Pile, mieście gdzie jego ojciec i dziadek piastowali urząd burmistrza. Najpierw studiował w Getyndze i Lipsku, następnie dotarł do Paryża. W mieście tym spędził dwa lata studiując fizykę. Związany był z d'Alambertem, Raynałem i innymi znaczącymi postaciami tamtej epoki. Następnie podróżował przemierzając Szwajcarię, Włochy i Sycylię. Głównym celem tych podróży były badania geologiczne. Zdobywszy głęboką wiedzę w różnych dziedzinach powrócił do Polski. Spotkał się tam jedynie z obojętnością. Nikt nie interesował się odnową intelektualną jaką Staszic chciał wprowadzić w swojej ojczyźnie. Wybrał więc pracę samotność szczerobliwie dzieląc się z otoczeniem owocami swojej pracy. Jego znaczny majątek powiększył się dzięki dobremu gospodarowaniu. Staszic wstąpił do zakonu, bardziej zresztą spełniając wolę matki niż idąc za swoim powołaniem. Zawsze zresztą trzymał się z dala od religijnych sporów. Nie brał także udziału w zamieszaniach politycznych, które miały dla Polski tak smutne konsekwencje. Napisał jednak kilka dzieł przeznaczonych dla wsparcia patriotycznych aspiracji tego kraju (Przestrogi dla Polski, Myśli o równowadze politycznej, itd.). Jego Uwagi nad życiem Jana [w oryginale Andrzeja] Zamoyskiego, którego Staszic był przyjacielem, wzbudziły duże zainteresowanie. Pomiędzy publikacjami o charakterze naukowym wymieńmy O statystyce Polski i O ziemiorkach Karpátow. Staszic pozostawił po sobie niewiele książek. W większości były to zresztą tłumaczenia. Przetłumaczył na polski dzieła Homera, Epoki Natury Buffona i poemat O religii Racina syna. Tłumaczenie to rozpoczął gdy miał piętnaście lat. Ten szlachetny obywatel zmarł 20 stycznia 1826 [w oryginale podana jest błędna data 1806]. Jego testament zawierał wiele dobroczynnych zaleceń. Staszic ofiarował dwieście tysięcy złotych szpitalowi Jezusa w Warszawie, sto tysięcy instytutowi chemicznemu, czterdzieści pięć tysięcy zakładowi dla głuchoniemych. Zalecił także parcelację swojego majątku w Hrubieszowie [w oryginale Rubieszowie] i rozdanie jego części biednym.*”

Ten bardzo trafny, krótki biogram świadczy, że jego autor dobrze znał życiorys i prace Staszica. L.-G. Michaud

*W liście skierowanym do J.C. Delametheriego (w opracowaniu autorów), Staszic wspomina o wstępowaniu w rejonie Krzeszowic/Krakowa skał o własnościach magnetycznych zawierających znaczną ilość hornblendy bazaltowej, w których znalazł różnej wielkości kryształy czarnych melanitów. Nazwa melanit (dzisiaj już nie używana) dotyczy odmiany andradytu (minerał z grupy granatów) (Maneck, 2004). Według opinii mineralogów: prof. A. Maneckiego i dr G. Bzowskiej, należy wykluczyć występowanie hornblendy bazaltowej i melanitów w skałach wylewnych okolic Krzeszowic. Prawdopodobnie Staszic pomylił hornblendę bazaltową z oliwinem lub produktami wietrzenia oliwinu, a czarny minerał uważany przez niego za melanit to najprawdopodobniej iddingsyt.

był pisarzem historycznym, dziennikarzem i wydawcą. Znany ze swoich przekonań religijnych i monarchistycznych, spędził wiele miesięcy w więzieniu za druk antynapoleońskich tekstów. W późniejszym okresie poświęcił się pracy publicystycznej i naukowej. W przypadku *Biographie universelle ...* był jedynie redaktorem i wydawcą. Poszczególne biogramy są opatrzone inicjałami autorów, a na końcu każdego tomu znajduje się informacja, któremu autorowi odpowiada dany inicjał. Jednakże przy literze Z jaką jest podpisany biogram Staszica, widnieje informacja — autor anonimowy. Nie sposób zatem odpowiedzieć na pytanie kim był autor biogramu. Bardzo prawdopodobna jest jednakże hipoteza, że był to albo Polak (Chodźko?) albo ktoś związany z polskim środowiskiem emigracyjnym. W tamtych czasach wiele znanych osób publikowało anonimowo. Jest też możliwe, że autor biogramu z nieznanych względów np. politycznych wolał pozostać anonimowy.

Jeśli porównamy informacje zawarte w biogramie opublikowanym przez Michauda (1870–1873), z tymi jakie są zawarte w krótkiej autobiografii Staszica (Klaczko, 1850) zauważymy, że biogram zawiera informacje, których próżno szukać w tamtym tekście. Pisząc, jak ojciec zachęcał go do nauki Staszic wspominał (Klaczko, 1850):

W tym celu radził mi, bym po skończonej krajowej edukacji wyjechał za granicę do uniwersytetów niemieckich, a bardziej jeszcze zachwalał akademie francuskie. (...) Zwiedziwszy uniwersytety w Lipsku i Getyndze, zatrzymałem się lat dwa w Paryżu, przy kolegium franuzkiem**. Szczególniej oddałem się naukom fizyki i historii naturalnej. Pierwszej słuchałem pod Brissonem, drugiej pod sławnym d'Aubanten. Przez tego zabrałem znajomość z nieśmiertelnej pamięci Buffonem. Wydał on był wtenczas świeże Epoki

**Warto także zwrócić uwagę i zastanowić się nad wyborem ośrodków naukowych jakich dokonał Stanisław Staszic przyjeżdżając do Francji. Wprawdzie pisał on przeciwieństwo ojcowskich radach: *W tym celu radził mi, bym po skończonej krajowej edukacji wyjechał za granicę do uniwersytetów niemieckich, a bardziej jeszcze zachwalał akademie francuskie* (podkreślenie autorów), to jednak zastanawia wybór Collège Royal i Jardin de Plantes, a nie na przykład któregoś z francuskich uniwersytetów choćby Sorbony. Oczywiście przypuszczać można, że znane już wówczas w całej Europie nazwiska Buffona, Daubentona, Brissona czy też matematyków przyciągnęły młodego Polaka do tych właśnie instytucji. Czy jednak był to jedyny motyw wyboru? Zastanawiające jest, że jak dotychczas historycy nauki i biografowie Staszica nie postawili tego pytania. Warto przypomnieć, że jak słusznie zauważył Yves Lassus te dwie różne z pozoru instytucje wiele łączyło: *W motywacjach utworzenia, obu tych tak szacownych dzisiaj instytucji, z łatwością dostrzec można wiele podobieństw. Podobnie jak łatwo obserwować jest równoległość ewolucji ich struktury i stosowanych przez nie metod. Znaczącym jest także jak wiele ważnych dla nauki postaci związanych było jednocześnie z Collège Royal i z Jardin de Plantes. Oczywiście, utworzone w 1530 roku, Collège jest starsze o prawie cały wiek od Jardin, który otrzymał swój statut w 1635 roku. Program działania Collège jest szerszy ponieważ nic nie było mu w zasadzie zakazanych, dewizą, przyznawaną mu przez Henryka IV, wraz z kwiatem lilii jako godłem, było „docet omnia”. Nie brak jednakże cech wspólnych w motywacjach powołania obu instytucji. Zarówno Collège jak i Jardin powstały z królewskiej woli utworzenia, poza Uniwersytetem to znaczy poza wszelkimi ograniczeniami administracyjnymi i intelektualnymi, nowoczesnego nauczania, wolnego, bez kompleksów, zawsze na najwyższym poziomie ale dostępnego dla jak największej ilości słuchaczy bez onieśmielających ograniczeń* (Lassus & Torlais 1986).

natury. Przy częstej z nim o tem dziele rozmowie, powziąłem myśl wytlómaczenia Epok natury na ojczysty język.

Następnie zwiedzanie gór Alp i Apeninu, gdy m powracał do kraju, przekonywało mię, iż ta teoria epok jest dowcipna, ale z naturą niezgodna. To postrzeżenie zwracało coraz więcej uwagę moją na rozpoznanie ziemiorodztwa Karpatów. Zacząłem w tym zamiarze zbierać wszystkie uwagi geologiczne, tak we własnym kraju, jakoteż przy powtórnem zwiedzeniu Włoch, Alp, Apeninu, Wezuwiuszu i Etny. Nakoniec przez kilka lat zwiedzanie naszych ojczystych Karpatów przyprowadziło mnie do wydania dzieła: *O ziemiorodztwie Karpatów i ziemi dawnej Sarmacji*.

Należy podkreślić, że w tekście Michauda jest mowa o związkach z d'Alambertem* i Raynałem**, o których nie wspomina Staszic. Świadczy to o tym, że autor biogramu albo miał dostęp do jakichś dokumentów lub relacji nieznanymi późniejszym biografom lub też, że miał kontakt z samym Staszicem lub z kimś kto Staszica znał osobiście.

Związki Maleszewskiego i Chodźki ze Staszicem

Wśród różnych „śladów” godnych zbadania szczególnie interesujące wydaje się autorom sprawdzenie ewentualnych związków informacji o Staszicu z postaciami Piotra Maleszewskiego (1767–1828) i Leonarda Chodźki (1800–1871). Te dwie postacie z polskiej emigracji mogły mieć jakiś związek z informacjami na temat życia Staszica opublikowanymi przez Michauda i mogły posiadać informacje na temat jego paryskich wizyt. Maleszewski przebywający od 1786 r., mniej lub bardziej regularnie w Paryżu, był nie tylko ekonomistą interesującym się sprawą włościańską, handlem i mieszczaństwem (podobnie jak Staszic), ale z racji na rozległe kontakty polityczne był także jednym z najbardziej wpływowych Polaków we Francji końca osiemnastego i początku dziewiętnastego wieku. Żywo interesował się naukami przyrodniczymi. Co więcej, napisał omówienie książki Delaméthrie'go***, jak i korespondował z tym uczonym. Przypomnijmy, że to właśnie czasopismu prowadzonemu przez Delaméthrie'go zawdzięczamy jedyne bezpośrednie ślady związków Staszica z Francją. Jest więc nieomal pewnym, że zarówno zainteresowania jak i odwiedzane miejsca i salony naukowe Paryża sprawiły, że drogi Staszica i Maleszewskiego tutaj się krzyżowały. Leonard Chodźko (zięć Maleszewskiego), znany uczony, kolekcjoner, publicysta, redaktor i wydawca encyklopedii *La Pologne* **** gromadził

polonika, które później stały się zaczątkiem zbiorów Biblioteki przy Muzeum Polskim w Rappersville. W Paryżu Chodźko był uznawany za autorytet w sprawach polskiej historii.

Gdy Julian Klaczko opublikował po raz pierwszy, w 1850 r. w Poznaniu, autobiografię Stanisława Staszica zaznaczył, że tekst ten pochodzi ze zbiorów Chodźki. W jaki sposób autobiografia ta mogła trafić do jego zbiorów? Chodźko przyjechał do Paryża przed Powstaniem Listopadowym. Trudno jest przypuszczać, że wywiózł ten tekst z kraju. Po powstaniu droga powrotu do Polski była dla Chodźki zamknięta. Tekst autobiografii zrabowany przez Rosjan powrócił do kraju dopiero po odzyskaniu niepodległości, w rezultacie negocjacji w sprawie zwrotu zrabowanych dóbr kultury, prowadzonych po Traktacie Ryskim przez rząd Polski z Sowietami. Prawdopodobną jest hipoteza, że Chodźko dysponował w Paryżu odpisem autobiografii, odnalezionym być może w papierach teścia.

Możliwym jest, że autorem biogramu Staszica w *Biographie Universelle* Michaud (Michaud, 1870–1873) był ktoś z otoczenia Chodźki (lub on sam). Niestety, prowadzone i opublikowane przez Grodka (1936), szerokie badania nad spuścizną i korespondencją Maleszewskiego, nie doprowadziły do znalezienia jakiegokolwiek korespondencji związanej ze Staszicem. Zniszczenie w okresie okupacji zbiorów Biblioteki przy Muzeum Polskim w Rappersville, w tym kolekcji Chodźki, sprawiają że prawdopodobnie nigdy zagadka ta nie znajdzie rozwiązania. W tej sytuacji jedynym konkretnym śladem ewentualnych związków Staszica z Maleszewskim jest informacja podana w: *Dzienniku podróży ...* (1931):

Jeżeliby było przełożone na niemiecki lub francuski język trzebaby coś posłać do Paryża dla Instytutu, a w polskim języku dla Pana Maleszewskiego [!] i Jenerała Kościuszki, któremu także poszlij moją Jeografię, najlepiejby było przez Staszica, który ma jechać do księżnej Sapieżynej (list Jana Śniadeckiego z Mediolanu 1 listopada 1804 r. do Dmochowskiego).

Pierwsze rezultaty poszukiwań śladów Staszica w archiwach paryskich

Większość przeprowadzonych przez autorów poszukiwań w paryskich archiwach nie doprowadziła do żadnego pozytywnego rezultatu. Nawet w Collège de France (dawniej Collège Royal) nie natrafiono na nazwisko S. Staszica. Należy podkreślić, że w Instytucji tej zachowały się rejestry słuchaczy (niestety niekompletne, częściowo także z lat pobytu Staszica we Francji). Właśnie tę instytucję Staszic cytował jako miejsce swoich studiów w Paryżu.

Jedyną instytucją w której natrafiono na ślad pobytu Staszica jest Biblioteka Główna MNHN (ryc. 1). W zbiorze rękopisów MNHN brak nazwiska Staszica. Żadnej wzmianki o nim nie znaleziono w rękopisach pozostawionych przez G. L. L. Buffona, M. J. Brissona i L. J. M. Daubentona, uczonych cytowanych przez Staszica w autobiografii (Klaczko, 1850) jako jego nauczycieli. W muzealnej bibliotece nie ma egzemplarza *O ziemiorodztwie Karpatów ...* (Staszic, 1815), co wskazuje na to, że Staszic najprawdopodobniej nie podarował tej książki, żadnemu z muzealnych profesorów.

*Jean le Rond d'Alambert (1717–1783) matematyk i fizyk, encyklopedysta, jeden z najwybitniejszych uczonych francuskiego Oświecenia.

**Guillaume-Thomas Raynal (1713–1796), ksiądz, pisarz polityczny, historyk i ekonomista, encyklopedysta.

***Grodka (1936) powołując się na korespondencję Maleszewskiego i księżnej Sapieżynej pisząc o rozproszonej bardzo publicyście Maleszewskiego wspomina: *Podobno zamieścił w jakimś piśmie recenzję z dzieła o mineralogii de Lametterie. Nie udało się jej jednak odnaleźć*. Zapewne było to omówienie *Manuel du minéralogiste; ou sciagraphie du règne minéral, distribuée d'après l'Analyse chimique* wydanego w 1792 r.

*****La Pologne historique, littéraire, monumentale et pittoresque*, rédigée par une société de littérateurs sous la direction de Léonard Chodźko; publiée par Ignace-Stanislas Grabowski, 1835–1842.

Ryc. 1. Jardin de Roi (obecnie Jardin de Plantes, w głębi biblioteka MNHN) — mal. J.B. Hilaire, 1794; najważniejsze miejsce studiów S. Staszica w Paryżu. Ze zbiorów Narodowej Biblioteki Francji „Gallica”

Prawdziwą niespodzianką było odnalezienie wpisu i autografu Staszica w rejestrze uczniów R. J. Haüy w MNHN. Fakt ten pokazuje na całą trudność prowadzenia podobnych poszukiwań. Rejestr uczniów nie jest wymieniony w katalogu muzealnych zasobów bibliotecznych i archiwalnych. W chwili obecnej prowadzony jest program badawczy dotyczący uczniów L. J. M. Daubentona i R. J. Haüy (uprzednio podobny program zrealizowany został na temat uczniów Lamarcka). Dzięki życzliwości panów prof. P. Corsi, R. Bange oraz pana J.-P. Chiapperro mogliśmy zapoznać się z listą słuchaczy, a nawet otrzymać kopię polskich nazwisk uczniów Haüy. Stanisław Staszic figuruje w niej w 1805 r. jako ksiądz: *L'abbé Stanislas Staszic* (pozycja 48). Dzięki życzliwości Prof. J.-P. Chiapperro autorzy mogli zapoznać się także z rejestrami ofiarodawców okazów do kolekcji muzealnej i do kolekcji prywatnej Haüy. Brak tam nazwiska Stanisława Staszica, co wydaje się wzmocniać hipotezę, że nie utrzymywał on kontaktów ze swoimi paryskimi nauczycielami.

Odnalezienie informacji o uczestnictwie Stanisława Staszica w wykładach Haüy jest pod kilkoma względami ważną informacją dla biografii tego uczonego. Po pierwsze pokazuje jak niekompletne są informacje odtworzone z zapisków samego Staszica. Pobytowi w Muzeum Staszic poświęcił zaledwie kilka zdań (por. *Dziennik podróży ...*, 1931, p. 404–410). Nie ma w nich wzmianki o uczestnictwie Staszica w tych wykładach. Drugą ważną informacją jest lista z nazwiskami dużej grupy (kilkunastu) Polaków, słuchaczy wykładów Haüy. Są wśród niej m. in. takie

nazwiska jak: Franciszek Potocki, Jan Bielinski, Józef Wybicki (syn Józefa, autora hymnu), Józef Markowski, Feliks Drzewiński, Marek Antoni Pawłowicz, Antoni Jaźwiński i inni. Lista ta jest interesująca dla historii polskiej nauki (co będzie przedmiotem oddzielnego opracowania autorów). Wydaje się ona być niedoceniona we Francji. Potwierdza to artykuł poświęcony międzynarodowym kontaktom R. J. Haüy (Touret, 1997), w którym nie ma żadnej informacji na temat oddziaływania tego uczonego na polskie nauki przyrodnicze.

Autorzy postanowili również zweryfikować hipotezę ewentualnych kontaktów Staszica z Lamarckiem i jego ewentualnego uczestnictwa w wykładach z botaniki*. Niestety, choć wśród rozpoznanych uczniów Lamarcka znaj-

*Zbadanie hipotezy o ewentualnych kontaktach Staszica z Lamarckiem wydawało się interesujące z kilku powodów. Po pierwsze to bardzo ważna przecież botaniczna część pracy *O Ziemi i Ziemi i Karpatow ...* (Staszic, 1815). Jak wiadomo to Franciszek Schiedt oznaczał dostarczone mu przez Staszica rośliny. Jednakże autor *Ziemi i Karpatow ...* nie tylko musiał przecież umieć sporządzić w terenie zielnik ale także doskonale znał wiele z nowoczesnych wówczas koncepcji botanicznych (między innymi pionowego rozmieszczenia roślin w górach), jego wiedza botaniczna daleko wykraczała zatem zakres zwyczajowego wykształcenia geologów. Nie bardzo wiadomo, gdzie tę botaniczną wiedzę nabył. Jeśli dodamy do tego fakt, że Lamarck był uznawany za niepodważalny autorytet w dziedzinie zoologii i paleontologii bezkręgowców to prawdopodobnym wydawało się autorom, że Staszic był zainteresowany nie tylko ewentualnym kontaktem z tym uczonym, ale i uczęszczaniem na jego wykłady.

duże się 11 Polaków brak jakiegokolwiek informacji na temat uczestniczenia Stanisława Staszica w jego wykładach.

Perspektywy dalszych poszukiwań

Przeprowadzone poszukiwania nie wyczerpują możliwości odnalezienia nieznanych dokumentów archiwalnych dotyczących pobytu Stanisława Staszica w Paryżu. Dotyczy to (przynajmniej częściowo) zespołów archiwalnych w których autorzy prowadzili już poszukiwania. Wskazuje na to z jednej strony duży rozmiar owych zasobów, jak i panujący w niektórych z nich bałagan (Collège de France) czy też złe (lub niekiedy wręcz brak) katalogowanie. W następnym etapie przedmiotem poszukiwań śladów Stanisława Staszica we Francji będą również inne francuskie zasoby archiwalne.

Kleczkowski (2004, p. 259) pisząc o jedynym znanym francuskim omówieniu książki Staszica przypomina, że:

„W 1807 roku w *Journal de physique, de chimie, d'histoire naturelle et des arts* (t. LXV, Août, s. 124–129), wydanym przez J.C. Delaméthieriego, ukazało się streszczenie tej rozprawy w języku francuskim: *Géologie des Montagnes de l'ancienne Sarmatie (Pologne d'aujourd'hui)*, podpisane «*Extrait par M.[onsieur] G. Treuil*. [Paul-Marie-Gabriel] Treuil był profesorem matematyki w wyższej szkole wojskowej Prytanée Militaire w La Flèche (na wschód od Angers, 250 km na południowy zachód od Paryża) [w późniejszym okresie był profesorem w najbardziej prestiżowej francuskiej szkole wojskowej w Saint-Cyr]. *Jakie były jego kontakty ze Staszicem, jaka znajomość języka polskiego — nie wiadomo*”.

Zważywszy na ogromne zainteresowanie władz wojskowych w okresie napoleońskim terenami opisywanymi przez Staszica, pracę licznych przyrodników francuskich dla potrzeb armii, jak i na dysponowanie wykształconą kadrą polskich oficerów, nie ma niczego dziwnego w tym, że streszczenie pracy *O ziemiorkach Karpatów ...* (Staszic, 1815) opublikowane zostało przez profesora szkoły wojskowej. W związku z tym kontynuacją przedstawionych w niniejszym artykule poszukiwań będzie również sprawdzenie archiwów wojskowych. Autorzy planują także opublikowanie apelu w czasopiśmie przyrodni-

czych, jak i archiwistycznych w nadziei na odnalezienie ewentualnych dokumentów o Staszicu znajdujących się w zbiorach prywatnych.

Autorzy pragną podziękować za wszechstronną pomoc i dyskusję profesorom: P. Corsi, J. Chiappero, J.-M. Drouin, dr E. Gonthier, A. Gerin, G. Gohau, L. Touret, Z. Wójcikowi oraz doktorom B. Bilodeau, R. Bange, T. Hoquet i J. Peździe.

Literatura

- Dziennik** podróży Stanisława Staszica 1789–1805, 1931 — z rękopisów wydał Cz. Leśniewski. Nakładem PAU. Kraków.
- GRABOWSKI T. 1928 — Stanisław Staszic 1755–1826. Próba syntezy. [W:] Księga zbiorowa pod red. Z. Kukulskiego. Wyd. Lubelskiego Komitetu Obchodu Setnej Rocznicy Zgonu St. Staszica. Lublin: 19–70.
- GRODEK A. 1936 — Piotr Maleszewski (1767–1828) i jego nauka społeczna. Szkoła Główna Handlowa. Warszawa.
- HAHN W. 1928 — Biografia o Stanisławie Staszicu. [W:] Księga zbiorowa pod red. Z. Kukulskiego. Wyd. Lubelskiego Komitetu Obchodu Setnej Rocznicy Zgonu St. Staszica. Lublin: 757–797.
- KLACZKO J. 1850 — Autobiografia Staszica. Gonicz Polski, 130, 131.
- KLECZKOWSKI A. S. 2004 — Staszica źródła inspiracji — paryskie i literaturowe. Zesz. Staszicowskie, 4: 249–273.
- KUKULSKI Z. (red.) 1928 — Stanisław Staszic MDCCCLV–MDCCCXXVI, Księga zbiorowa. Wyd. Lubelskiego Komitetu Obchodu Setnej Rocznicy Zgonu St. Staszica. Lublin.
- LAISSUS Y. & TORLAIS J. 1986 — Le Jardin du Roi et le Collège royal dans l'enseignement des sciences au XVIIIe siècle dans Taton R. Enseignement et diffusion des sciences au XVIIIe siècle. Hermann, Paris.
- LEŚNIEWSKI C. 1926 — Stanisław Staszic — jego życie i ideologia w dobie Polski Niepodległej (1755–1795). Warszawa.
- MANECKI A. 2004 — Encyklopedia minerałów z polskim i angielskim słownikiem nazw. Minerały Ziemi i materii kosmicznej. AGH Kraków.
- MICHAUD L.-G. 1870–1873 — Biographie universelle ancienne et moderne 45 vol., éd. de Paris : Delagrave (1870–1873); Chez Madame C. Desplaces et; Leipzig: Librairie de F. A. Brockhaus (1854–1865).
- STASZIC S. 1815 — O ziemiorkach Karpatów i innych gór i rownin Polski. Warszawa, s. 390 + atlas.
- STASZIC S. 1807 — Lettre de M. Staszic à J.-C. Delaméthier sur les Mélanites trouvées en Pologne. *Journal de Physique, de chimie, d'histoire naturelle et des arts*. 64, Paris.
- TOURET L. 1997 — Lettres et manuscrits. Relations parisiennes et internationales de René-Just Haüy. *Rev. Hist. Sc.*, 50: 303–334.
- WÓJCIK Z. 1999 — Stanisław Staszic — organizator nauki i gospodarki. Kraków. Stowarzyszenie Wychowanków Akademii Górniczo-Hutniczej im. S. Staszica w Krakowie.